

Nezarethanelerde CPT standartlarının uygulanmasına ilişkin gelişmeler

*12. Genel Rapor'dan Alıntı,
2002 de yayınlanmıştır*

33. Toplumun sağlıklı işleyişi için polisin, zanlıları ve diğer kategorilere giren bireyleri yakalama, geçici olarak gözaltına alma ve sorgulama yetkisi olması gerekmektedir. Ancak bu yetki, aynı zamanda bir sindirme ve fiziksel kötü muamele riskini de taşımaktadır. CPT'nin yaptığı çalışmaların temeli, söz konusu riski, polisin görevlerini yerine getirmesi konusunda gereksiz engeller oluşturmadan mutlak asgari düzeye indirmektir. Bazı ülkelerde polis nezareti konusunda yüreklendirici gelişmeler kaydedilmiştir; ancak CPT'nin bulguları bu konuda genellikle dikkatli davranmaya devam etmek gerektiğini ortaya çıkartmaktadır.

34. **Şüphelilerin sorgulanması**, tatminkar bir biçimde yapılabilmesi için özel eğitim gerektiren ve uzmanların yapması gereken bir iştir. İlk olarak ve özellikle, *sorgulamanın amacının* tam olarak ne olduğu kesin olarak belirlenmelidir; amaç, sorgulamayı yapan memurların gözünde suçlu olduğu varsayılan bir kişinin itiraf etmesini sağlamak değil, incelenmekte olan konu hakkında gerçekleri öğrenmek için doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak olmalıdır. Şüphelilerin sorgulanması sırasında uygulanacak davranış kurallarının belirlenmesi, kolluk kuvvetlerinin uygun eğitimi almasına ek olarak, yukarıda belirtilen amaca uymalarını çok kolaylaştıracaktır.

35. CPT heyetleri, yıllar boyunca çeşitli ülkelerde sorgulama sırasında itiraf almaya çalışan polis memurları tarafından fiziksel olarak kötü muamele görmüş veya başka şekillerde sindirilmiş veya tehdit edilmiş oldukları konusunda inandırıcı iddialarda bulunan oldukça çok sayıda gözaltına alınmış kişiyle konuşmuştur. *İtiraf sırasında edinilen kanıtlara* değer veren bir ceza sisteminin, suç araştırma sürecine dahil edilen ve genellikle sonuç elde etme konusunda baskı gören memurların fiziksel veya psikolojik zor kullanmaları için bir sebep oluşturduğu açıktır. İşkence ve diğer kötü muamele biçimlerinin önlenmesi bağlamında, mahkumiyet kararı verebilmek amacıyla, itiraflara veya soruşturma sırasında elde edilen diğer kanıt ve bilgilere daha az dayanan suç soruşturma yöntemleri geliştirmek çok önemlidir.

36. **Polis tarafından alınan ifadelerin elektronik (ses ve/veya video) olarak kaydedilmesi**, gözaltına alınan kişilerin kötü muameleye maruz kalmasını önleyecek bir başka ek önlemdir. CPT, giderek daha çok sayıda ülkede söz konusu sistemlerin kullanılmasının düşünüldüğünü görmekten memnuniyet duymaktadır. Böyle bir imkan sayesinde görüşme sürecinin tam ve özgün bir kaydı tutulur, böylece herhangi bir kötü muamele suçlaması durumunda araştırma yapmak kolaylaşır. Bu durum, hem polis tarafından kötü muameleye maruz kalan kişilerin, hem de fiziksel olarak kötü muamele yaptıkları veya psikolojik baskı uyguladıkları yönünde haksız suçlamalara maruz kalan polis memurlarının çıkarınadır. Polis görüşmelerinin elektronik olarak kaydedilmesi, davalının daha sonra bazı itiraflarda bulunduğunu reddetmesi olasılığını da azaltır.

37. CPT, birden fazla ülkede ve birden fazla durumda, örneğin tamamen siyah renkte ve sorgulanan kişinin oturacağı yere yöneltmiş ışıklar olan, çok sindirici özelliklere sahip **sorgulama odaları** görmüştür. Bu tür yerlerin, emniyet teşkilatında yeri yoktur.

Görüşme odaları iyi aydınlatılmış, ısıtılmış ve havalandırılmış olmanın yanı sıra, görüşme sürecine dahil olan bütün katılımcılar için benzer tarzda ve rahatlık düzeyinde sandalyelere sahip olmalıdır. Görüşmeyi yapan memur, şüpheliye göre daha baskın (örneğin daha yüksekte) veya uzak bir konumda olmamalıdır. Ayrıca nötr renkler kullanılmalıdır.

38. CPT, bazı ülkelerde özellikle sorgulama sırasında polis nezaretinde olan kişilerin **gözlerinin bağlandığına** şahit olmuştur. Polis memurları, bu uygulamanın amacı konusunda CPT heyetlerine birbirinde farklı ve genellikle birbiriyle çatışan açıklamalar getirmişlerdir. CPT, yıllar boyunca toplanan bilgilere dayanarak, bu tür durumların birçoğunda olmasa bile bazılarında, söz konusu kişilerin kendilerine kötü muamele yapan kolluk kuvvetlerini tanımalarını önlemek için gözlerinin bağlandığı sonucunu çıkartmıştır. Fiziksel kötü muamele olmayan durumlarda bile nezaret altındaki, özellikle de sorgulanan bir kişinin gözlerinin bağlanması, söz konusu kişi üzerinde psikolojik kötü muamele etkisine sahip olacak bir tür baskıcı davranıştır. CPT, polis nezaretinde bulunan kişilerin gözlerinin bağlanmasının sarih olarak yasaklanmasını önermektedir.

39. CPT'nin karakollarda odun sopa, süpürge sapı, beysbol sopası, metal çubuk, kalın elektrik kablosu, sahte silah veya bıçak gibi çeşitli **şüpheli eşyalar** bulması az rastlanan bir durum değildir. Söz konusu eşyaların varlığı, bu yerlerde tutulan kişilerin bu tür eşyalar kullanarak tehdit edildiği veya onlara vurulduğu konusunda CPT heyetlerine iletilen iddiaların birçok durumda inanırılık kazanmasına neden olmuştur.

Bu tür eşyalar konusunda polis memurlarının genellikle yaptığı açıklama, bu eşyaların şüpheliden alındığı ve kanıt olarak kullanılacağıdır. Bu tür eşyaların hiçbir işaret taşınamaması ve genellikle söz konusu yerde dağınık olarak (bazen perde veya dolap arkasında) bulunması bu açıklamaları kuşkulu hale getirmektedir. Polis memurlarının uygunsuz davranışları konusunda spekülasyonları bertaraf etmek ve hem personel, hem de gözaltına alınan kişiler açısından bu tür olası tehlike kaynaklarını ortadan kaldırmak için, kanıt olarak kullanılmak amacıyla el konan eşyalar mutlaka doğru biçimde işaretlenmeli, kayda geçmeli ve özel bir eşya dolabında saklanmalıdır. Yukarıda sayılanlara benzeyen her türlü diğer eşya karakoldan uzaklaştırılmalıdır.

40. CPT, faaliyetlerinin başından itibaren, polis tarafından gözaltında olan kişilere üç hak verilmesini desteklemiştir: **avukata ve doktora erişim hakkı ve gözaltı durumunu bir akrabaya ya da istediği bir başka üçüncü tarafa iletme hakkı**. Birçok devlette, söz konusu hakları benimsemek veya güçlendirmek konusunda CPT'nin tavsiyelerine paralel adımlar atılmıştır. Örnek vermek gerekirse, polis nezaretindeyken avukata erişim hakkı artık CPT'nin ziyaret ettiği ülkelerde genel kabul gören bir haktır; söz konusu hakkın halen olmadığı az sayıdaki ülkede, bu konuyla ilgili planlar başlatılmıştır.

41. Ancak bazı ülkeler, nezaretin başından itibaren **avukata erişim** hakkının verilmesi konulu CPT tavsiyesi hakkında oldukça çekimser davranmaktadır. Bazı ülkelerde, polis tarafından gözaltına alınan kişiler söz konusu hakka ancak nezarete belirli bir süre geçirdikten sonra kavuşmaktadır; bazılarında ise bu hak sadece söz konusu kişi resmen "zanlı" haline geldikten sonra uygulamaya geçirilmektedir.

CPT, kendi deneyimlerine dayanarak özgürlüğün kısıtlanmasından hemen sonra geçen dönemin, sindirme ve fiziksel kötü muamele riskinin en yüksek olduğu dönem olduğu gerçeğinin altını sık sık çizmektedir. Bu nedenle, polis tarafından gözaltına alınan kişilerin bu dönem sırasında avukata erişim olanağının olması kötü muameleye karşı alınabilecek temel önlemdir. Böyle bir

olanağın olması, gözaltına alınan kişiye kötü muamele yapma niyeti olan kişiler üzerinde caydırıcı etkiye sahip olacaktır; ayrıca kötü muamele söz konusu olursa, avukatlar gerekli şeyleri yapabilecek konumdadır. CPT, polis soruşturmasının meşru çıkarlarını korumak amacıyla, gözaltına alınan kişilerin istediği bir avukata erişim hakkının belirli bir süre için geciktirilmesinin istisnai durumlarda gerekli olabileceğinin farkındadır. Ancak bu durum, bu dönem boyunca avukata erişim hakkından tamamen mahrum edilme sonucunu doğurmamalıdır. Bu tür durumlarda, başka bir bağımsız avukata erişim hakkı sağlanmalıdır.

Avukata erişim hakkı, avukatla özel konuşma hakkını da içermelidir. Ayrıca söz konusu kişi prensipte polisin yaptığı herhangi bir sorgulama sırasında da avukatını yanında bulundurma hakkına sahip olmalıdır. Doğal olarak bu durum, polisin gözaltında tuttuğu kişiyi, avukatın olmadığı durumlarda bile acil konularda sorgulamasına veya sorgulamanın yapılmasını yavaşlatan bir avukatın yerine bir başkasının geçmesine engel teşkil etmemelidir.

CPT, avukata erişim hakkının sadece zanlılar değil, karakolda bulunma veya karakolda kalma konusunda yasal yükümlülük altında olan herkes için, örneğin bir "şahit" için de geçerli olduğunun altını çizmektedir.

Ayrıca avukata erişim hakkının uygulamada tam olarak etkili olabilmesi için, maddi açıdan avukat tutabilecek durumda olmayanlar için de uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

42. Polis nezaretindeki kişilerin, **doktora erişim** hakkı resmi olarak tanınmış olmalıdır. Bir başka ifadeyle, söz konusu kişi tıbbi muayene olmak isterse mutlaka gecikmeden bir doktor çağırılmalıdır. Ayrıca doktora erişim hakkı, nezarete alınmış kişi isterse, (polis yetkilileri tarafından çağırılan bir doktorun yaptığı tıbbi muayeneye ek olarak) kendi seçtiği bir doktor tarafından muayene edilme hakkını da içermelidir.

Polis nezaretindeki kişilerin her türlü tıbbi muayenesi, kolluk kuvvetlerinin duyamadığı ve, söz konusu doktor özel bir nedenle aksini istemediği takdirde, memurların göremediği bir yerde yapılmalıdır.

Ayrıca hakim önüne çıkarılmadan polis nezaretinden çıkarılan kişilerin, kabul görmüş bir adli tıp doktorundan doğrudan tıbbi muayene/sertifika isteme hakkının olması önemlidir.

43. Gözaltına alınan kişinin, **gözaltı durumunu üçüncü bir tarafa iletme** hakkı prensip olarak nezaretin başından itibaren teminat altına alınmalıdır. CPT, polis soruşturmasının meşru çıkarlarını korumak amacıyla, bu hakkın belirli bir süre geciktirilmesinin istisnai durumlarda gerekli olabileceğinin farkındadır. Ancak bu tür istisnalar açıkça tanımlanmalı ve kesin olarak zaman açısından sınırlandırılmalıdır ve istisnai durumlarda uygun önlemler de alınmalıdır (örneğin nezaret durumunun duyurulması konusundaki gecikme, ilgili nedenler de belirtilerek yazılı olarak kayda geçirilmelidir ve söz konusu davayla bağlantısı olmayan üst düzey bir polis memurunun veya savcının onayına tabi olmalıdır).

44. Özgürlüğü kısıtlanmış kişilerin hakları, bu kişiler söz konusu hakları bilmediği sürece pek bir değer taşımamaktadır. Bu nedenle polis nezaretine alınan kişilere gecikme olmadan ve anladıkları bir dilde **hakları konusunda sarih olarak bilgi verilmesi** şarttır. Bunun gerçekleşmesini sağlamak için, polis tarafından gözaltına alınan kişilere, söz konusu hakları açık bir biçimde belirten bir form nezaretlerinin başında sistematik olarak verilmelidir. Ayrıca söz konusu kişilerden, hakları konusunda bilgilendirildiklerine dair bir ifadeyi imzalamaları da istenmelidir.

45. CPT, çeşitli vesilelerde **yargı ve savcı makamlarının** polis tarafından yapılan kötü muameleye karşı koymada rolünün altını çizmiştir.

Örneğin polis tarafından göz altında bulundurulmuş ve cezaevine gönderilmesi düşünülen herkes, söz konusu kararı verecek hakimin karşısına fiziksel olarak çıkarılmalıdır; CPT'nin ziyaret ettiği bazı ülkelerde uygulama hâlâ böyle değildir. Söz konusu kişinin hakim önüne çıkarılması, kötü muamele görmüş zanlının şikayette bulunması için uygun bir fırsat yaratacaktır. Ayrıca sarıh bir şikayet olmadığında bile, kötü muamele yapıldığı yönünde başka bir gösterge olduğu durumlarda (örneğin gözle görülen yaralanmalar, kişinin genel görünümü veya hali) hakim zamanında harekete geçebilir.

Doğal olarak polis tarafından kötü muamele yapıldığına dair göstergeler olduğu durumlarda hakim gerekli adımları atmalıdır. Bu bağlamda zanlıların polis nezareti sonrasında hakim önüne her çıkışında, hakim iddiaları yazılı olarak kayda geçmeli, hemen bir adli tıp muayenesi yapılmasını emretmeli ve iddiaların gerektiği biçimde araştırılmasını sağlamak için gerekli adımları atmalıdır. Söz konusu kişi gözle görülür biçimde yaralanmış olsa da, olmasa da böyle bir yaklaşım benimsenmelidir. Ayrıca sarıh bir kötü muamele iddiası olmayan durumlarda bile, hakim karşısına çıkartılan kişinin kötü muamele kurbanı olabileceğine dair başka bir dayanak varsa adli tıp muayenesi yapılması istenmelidir.

Kolluk kuvvetleri tarafından yapılan kötü muameleyle ilgili bütün şikayetlerin yargı ve diğer ilgili makamlar tarafından dikkatle incelenmesi ve gerektiğinde uygun bir ceza verilmesi, güçlü bir caydırıcı etkiye sahip olacaktır. Aksine, söz konusu makamlar kendilerine iletilen şikayetler karşısında gerekeni yapmazsa, nezaret altındaki kişilere kötü muamele yapma eğilimi olan kolluk kuvvetleri, herhangi bir cezaya tabi olmaksızın kötü muamelede bulunabileceklerine kısa sürede inanacaktır.

46. Bazen **cezaevine gönderilen kişilerin polis tarafından bir kez daha sorgulanması** gerekebilir. CPT'ye göre kötü muamelenin önlenmesi açısından, söz konusu sorgulamanın polis merkezinde yapılmaktansa cezaevinde yapılması çok daha tercih edilmelidir. Cezaevine gönderilmiş mahkumların bir kez daha sorgulama için polis nezaretine geri gönderilmesi, kesinlikle kaçınılmaz olduğu durumlarda başvurulması ve izin verilmesi gereken bir durumdur. Cezaevine gönderilmiş bir mahkumun polis nezaretine geri gönderildiği istisnai durumlarda, söz konusu kişinin 40.-43. paragraflarda belirtilen haklara sahip olması gerektiği açıktır.

47. Polis nezareti, göreceli olarak kısa sürelidir (veya en azından kısa süreli olmalıdır). Yine de **polis hücrelerinde göz altında kalma** kimi *temel şartlara* uygun olmalıdır.

Bütün polis hücreleri temiz, içinde barındığı kişi sayısına uygun büyüklükte¹ ve yeterli derecede (uyku süreleri hariç, okumak için uygun) aydınlatılmış olmalıdır; tercihen hücrelerde doğal ışık da olmalıdır. Ayrıca hücrelerde dinlenme imkanı olmalı (örneğin sabit bir sandalye veya bank) ve gece nezarete kalma durumunda olan kişilere temiz şilte ve battaniye verilmelidir. Polis nezaretindeki kişiler mahremiyete uygun şartlarda tuvalet imkanına ve yıkanmak için uygun şartlara sahip olmalıdır. Söz konusu kişiler her zaman içme suyuna erişebilmeli ve bu kişilere en az bir tam öğün olmak üzere (örneğin sandviçten daha doyurucu bir öğün) uygun zamanlarda yemek verilmelidir. Polis nezaretinde 24 saat veya daha uzun kalan kişilere, mümkünse her gün açık havada egzersiz yapma imkanı verilmelidir.

¹ Polis hücrelerinin büyüklüğü konusunda, 2. Genel Rapor'un (CPT/Inf (92) 3) 43. paragrafına bakınız.

CPT heyetleri tarafından ziyaret edilen birçok polis gözaltı merkezi bu asgari şartlara uymamaktadır. Bu özellikle daha sonra yargı makamlarının önüne çıkarılan kişilere zarar veren bir durumdur; genellikle söz konusu kişiler standartların altındaki ve kirli hücrelerde, uygun dinlenme ve yemek yeme fırsatı elde etmeden ve yıkanma fırsatı olmadan bir veya birkaç gün geçirdikten sonra hakim önüne çıkarılmaktadır.

48. Polislerin nezaret altında bulunan kişilere karşı görevleri, bu kişilerin *güvenliğini ve fiziksel sağlığını* sağlamak sorumluluğunu da içerir. Nezaret bölgelerinin uygun biçimde denetlenmesi, polisin üstlendiği görevin ayrılmaz bir parçasıdır. Polis nezaretindeki kişilerin her zaman nezaret görevlileriyle kolayca temasa geçebilecek durumda olmasını sağlamak için gerekli önlemler alınmalıdır.

CPT heyetleri bazen, polis hücrelerinin polis memurlarının normalde bulunduğu ofislerden veya masalardan uzak olduğunu ve gözaltındaki kişilerin polis memurlarının dikkatini çekebilecekleri herhangi bir imkana (örneğin çağrı sistemi) sahip olmadığını gözlemlemiştir. Bu şartlar altında, çeşitli olaylara (gözaltındaki tutuklular arasında şiddet, intihar girişimi, yangın, vs.) zamanında yanıt verilememesi olasılığı oldukça yüksektir.

49. CPT, bazı ülkelerdeki operasyonel bölümlerin (narkotik, organize suç, anti-terörizm) her birinde, söz konusu bölüme ait memurların çalıştığı, bölüme özel gözaltı yerleri bulunması hakkında endişelerini ifade etmiştir. Komite, bu uygulama yerine, nezaret konusunda özel eğitim almış ayrı bir memur grubunun çalıştığı bir *merkezi gözaltı yerinin* olması gerektiğini düşünmektedir. Bu, kötü muamelelerin önlenmesi açısından mutlaka faydalı sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca operasyonel bölümlerin ayrı ayrı gözetim sorumluluğu olmaması, idari ve lojistik açılarından da avantajlı olabilir.

50. Son olarak **polis tesislerinin bağımsız bir makam tarafından denetlenmesi**, polis tarafından tutulan bireylerin kötü muamele görmesini önlemek ve genel olarak gözaltı şartlarının tatminkar olmasını sağlamak açısından önemli katkılarda bulunabilir. Böyle bir makam tarafından yapılacak ziyaretler, tam olarak etkin olabilmesi için hem düzenli aralıklarla, hem de önceden haber verilmeden yapılmalıdır ve söz konusu makam, gözaltındaki kişilerle özel bir ortamda görüşme hakkına sahip olmalıdır. Ayrıca ziyaretler, nezaretteki kişilerin gördüğü muamele ile ilgili bütün konuları ele almalıdır; yani gözaltının kaydedilmesi, gözaltındaki kişilere hakları (özellikle 40.-43. paragraflarda belirtilen üç hak) hakkında bilgi verilmesi ve bu hakların kullanılması, zanlıların sorgulanması hakkındaki kurallara uyum ve gözaltının fiziksel şartları incelenmelidir.

Yukarıda adı geçen makamın bulguları, sadece polise değil, polisten bağımsız başka bir makama da iletilmelidir.